

ارائه روشی برای تولید یا بومی کردن علم شهرسازی ایرانی با استفاده از متون اخلاق عرفانی*

مهندس مریم نجفی*، دکتر محمد نقی‌زاده**، دکتر شیرین طغیانی***، دکتر محمود محمدی****

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۲/۲۰ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۰۸/۱۹

مکیده

ورود و گسترش مبانی دانش شهرسازی در این دوران از خارج ایران و به کار بستن آن بدون ملاحظات، منجر به آشفتگی شهرهای معاصر ایران شده است. این موضوع انگیزه شده تا تلاش‌هایی برای بومی‌سازی دانش شهرسازی و معماری و به‌ویژه مبانی این دانش آغاز شود. برخی از این تلاش‌ها با رجوع به متون ارزشمند ایرانی و با برگرفتن بخش‌هایی از آن‌ها، وجهی بومی به نوشتارهای شهرسازی یا معماری ایرانی بخشیدند. این مقاله نیز بر این روش برای بومی‌سازی دانش و نوشتارهای شهرسازی تأکید کرده و در میان مراحل تولید علم، مرحله «نظریه» را که مرحله آسیب‌پذیرتر علم شهرسازی ایران در برابر دانش وارداتی بوده، مورد توجه قرار داد. سپس با انتخاب متون کهن با موضوع اخلاق عرفانی، «روشی عام» برای نظریه‌پردازی و با بومی‌سازی نظریات در حوزه شهرسازی پیشنهاد کرد. این روش تلفیقی از دو شیوه «نظریه‌پردازی» و «هرمنوتیک» البته نوع مورد قبول آن نزد عالمان مسلمان است.

واژه‌های کلیدی

شهرسازی، نظریه‌پردازی، متون اخلاق عرفانی.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری مریم نجفی با عنوان «تدوین و بازتعریف مبانی نظری شهرسازی ایرانی-اسلامی با استفاده از متون اخلاقی عالمان مسلمان (با تأکید بر آثار خواجه عبدالله انصاری)» با راهنمایی آقای دکتر محمد نقی‌زاده، خانم دکتر طغیانی و مشاوره آقای دکتر محمدی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد است.

** دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران. Email: mnajafi9080@yahoo.com
*** استادیار دانشکده عمران، هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (مسئول مکاتبات)

**** استادیار گروه شهرسازی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران. Email: drmnaghiadeh@gmail.com

Email: toghyani.shirin@gmail.com

Email: m.mohammadi4263@gmail.com

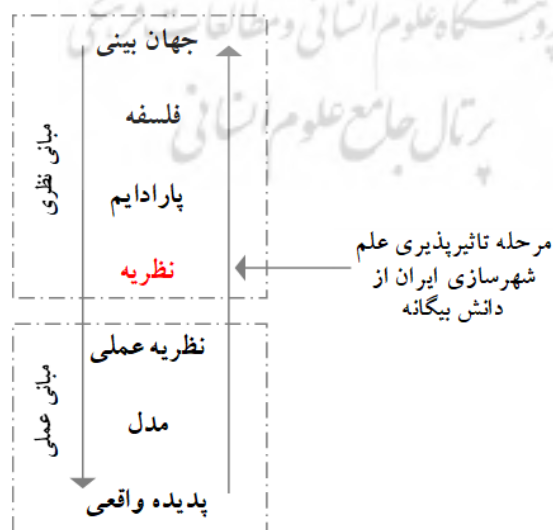
مقدمه

نفوذ کند. پذیرش نظریات شهرسازی برای بیشتر متخصصان شهر ساز با استقبال صورت می‌گیرد. در این زمینه آمده است: «برای تولید نظریه در علم اسلامی، آن نظریه بایستی اصالت خود را از منابع فراروایی برگیرد» و این برخلاف اندیشه غرب است. در اندیشه غرب اصالت با واقعیت است در حالی که در جهان‌بینی دینی، واقعیت‌های اجتماعی اصالت ندارند و آنچه اصالت دارد، سنت لایتغیر الهی است (ایمان، ۱۳۹۲، ۵۲۳). پس نظریات غربی چون از واقعیات جامعه ایجاد می‌شوند در مقایسه با نظریات ایرانی-اسلامی که از حقیقت سرچشمه می‌گیرند، جنبه عملیاتی‌تر دارند. در عصر حاضر در ایران این مسئله عرصه را برای نظریه‌های غیریومی، همچون «پنجره‌های شکسته» (Kelling & Wilson, 1982)، «چشمان خیابان» (Jacobs, 1961)، «حریم و قلمرو» از ایرن آلتمن (Altman, 1975) و «همجواری» (Hall, 1963) باز کرده است. باید یادآور شد که این نظریات وارداتی از نظر جهان‌بینی، فلسفه و پارادایم، متفاوت از اندیشه‌ها و فرهنگ ایرانی هستند و زمینه‌ساز استحاله شهرها شده‌اند.

حال لازم است به منظور روشن شدن اهمیت تبعیت مراحل تولید علم از هم (شکل ۱)، تفاوت‌های نوع غربی و نوع ایرانی-اسلامی آن‌ها نیز تا حدی روشن شود. در بیان این مراحل توجه شود که هر سه مفهوم جهان‌بینی، فلسفه و پارادایم در پی پاسخ به سؤالات اساسی درباره زندگی، جهان و انسان بوده و دارای تمایز شفاف نیستند و از بالا به پایین از انتزاعی بودن آن‌ها کاسته می‌شود. با این وجود سعی شده تا با تفکیک هر یک توضیحاتی در اختلاف نوع توحیدی اسلامی از

وقتی سخن از تولید و یا بومی‌سازی علم در حوزه شهرسازی ایران می‌شود، منظور آن نیست که تمام این فرایند (مراجعه به شکل ۱) در این مقاله یا تحقیقات دیگر طی شود؛ زیرا در فرایند تولید علم، سه مرحله جهان‌بینی توحیدی، فلسفه و پارادایم‌هایی که از آن نشأت گرفته در علوم انسانی ایران، موجود بوده و به سطح بالایی نیز رسیده است، اما مشکل اینجاست که هم‌اکنون این مراحل عموماً در حوزه علوم انسانی مطرح است و در سایر رشته‌ها همچون شهرسازی از آن استفاده نمی‌شود. در فرایند تولید علم شهرسازی (شکل ۱)، مسئله‌ی عصر حاضر، شکاف بین سه مرحله اول با مرحله نظریه است. به دلیل همین شکاف و با توجه به مراحل تولید علم، ضربه‌ای که علم شهرسازی غربی به شهرهای ایرانی وارد می‌کند، از مرحله «نظریه» است.

علم متکی به جهان‌بینی بیگانه در شهرسازی و نیز سایر در رشته‌ها نمی‌تواند از مرحله «جهان‌بینی» ورود کند؛ زیرا جامعه ایرانی تاب تقابل آشکار بین جهان‌بینی الهی و جهان‌بینی مادی را ندارد. همچنین ورود از مرحله فلسفه و پارادایم نیز به دلیل وضوح مخالفت با جهان‌بینی الهی، چندان قابل تحقق نیست؛ اما از مرحله نظریه به بعد، به دلیل عینی‌تر شدن فرایند تولید علم در مقایسه با مراحل انتزاعی پیشین، ورود علوم بیگانه به آسانی اتفاق می‌افتد. از طرفی به دلیل خصلت واقعی نظریات شهرسازی غربی در مقایسه با نظریات حقیقی ایرانی-اسلامی، علم بیگانه می‌تواند به آسانی از مرحله نظریه

شکل ۱. مراتب تولید علم و تأثیرپذیری علم ایرانی-اسلامی از سایر علوم^۱

غیراسلامی آن داده شود.

جهان‌بینی توحیدی اسلام: در جهان‌بینی توحیدی اسلام که به تسامح، جهان‌بینی اسلامی نیز نامیده می‌شود، عالمان مسلمان معتقد به وحی هستند و عقل را به‌عنوان یک ابزار حرکت به سمت خدا می‌شناسند، درحالی‌که دانشمندان سکولار غربی به عقلانیت معتقدند و تمام شکل‌های دیگر دانش را نفی و انکار می‌کنند. در جهان‌بینی اسلامی، علم ابزاری برای تحقق اهداف دینی است، اما در دیدگاه غربی، علم خود یک دین جهانی است (Sardar, 1988, 44). جهان‌بینی سکولار غربی، وجه روحانی و دنیوی وجود انسان را از یکدیگر جدا کرده، درحالی‌که اسلام هر دو را متحد نگه می‌دارد (Zubair, 1988, 1)؛ بنابراین با جهان‌بینی اسلامی، علم شهرسازی به منبع وحی متصل بوده و دارای حداقل خطا می‌شود. عقلانیت نیز به‌عنوان یک ابزار می‌تواند به تحقق آن کمک نماید.

فلسفه اسلامی: تفکر غالب دنیای معاصر غرب در بالاترین سطح خود به دنیوی‌گرایی (سکولاریزم) منجر می‌شود و این در حالی است که هیچ‌کدام از مفاهیم اسلامی (از جمله مفهوم شهر و ساخت آن)، گزاره‌های دنیوی‌گرایی را بر نمی‌تابد (ایمان، ۱۳۹۲، ۳۴). فلسفه غرب بر جدا کردن سوژه از ابژه، زمین از آسمان و در نهایت لاهوت از ناسوت استوار است، اما در فلسفه اسلامی نوعی وحدت در ساختارهای بنیادی معرفت مسلط می‌شود که از سنت‌الله نشات می‌گیرد (ایمان، ۱۳۹۲، ۵۲۳). حضور فلسفه اسلامی در علم شهرسازی سبب می‌شود تا این علم تنها به امور مادی محدود نشده و نیازهای روحانی و معنوی در کنار نیازهای مادی انسان پاسخ داده شود. همچنین با اتصال نظریات شهرسازی به معنویات و اخلاق معنوی، شهر و شهروندان را در رسیدن به کمال یاری کند.

پارادایم اسلامی: در پارادایم اسلامی شهود، عقل و حس در درون انسان و از نوع معرفت درونی و وحی در بیرون انسان و از نوع معرفت بیرونی برای تولید علم هستند. وحی علومی را به عرصه علوم اسلامی و دینی وارد می‌کند که از هیچ‌یک از منابع درونی تأمین نمی‌شود. پس علم اسلامی دارای رویکرد ماورائی و متافیزیکی است و اصطلاحاً به آن عالم غیب می‌گویند (جوادی آملی، ۱۳۷۸، ۱۵-۱۴). در علوم اسلامی (از جمله علم شهرسازی)، آغاز شکل‌گیری علم از شهود (قلب) است که مبتنی بر معرفت مرجع الهی است سپس عقل به استدلال رویدادها پرداخته و در مرحله آخر، حوزه تجربه (حس) است. هرچند در پایین‌ترین مرتبه قرار گرفته اما توجه به تجربه‌ها و رویدادهایی که در جامعه مدام در حال تغییر هستند نیز برای تولید علم (شهرسازی) اهمیت دارد. این سه منبع معرفتی باید برای تولید علم به منبع وحی

الهی متصل باشند. خروجی این فرایند، ضرورتاً علم اسلامی است (ایمان، ۱۳۹۲، ۵۹۴-۵۹۲). علاوه بر آن در پارادایم اسلام، انسان هم موجودی خلاق و هم عقلانی است و این دو باهم تعالی را به ارمغان می‌آورد (ایمان، ۱۳۹۲، ۵۵۴). در نتیجه‌ی پارادایم اسلامی، آغاز علم شهرسازی از منبع شهود و قلب عارف است که در این مقاله، دستورات اخلاقی در متون عرفان عملی بهترین حالت ممکن برای این امر است. عقل نیز در پی آنچه حواس و تجربه در جامعه درک کرده است، در جهت مستدل نمودن این مشهودات برای به‌کارگیری و رفع مسائل در حوزه تجارب جامعه برمی‌آید.

بنابراین جهان‌بینی، فلسفه و پارادایم در نظریات غالب معاصر غرب در مقایسه با نوع اسلامی آن دارای کاستیهایی است از جمله: پاسخ به وجه صرفاً مادی و حداکثر روانی انسان‌ها، گزاره‌های دنیوی‌گرا، اتکا به منابع معرفتی حس و عقل و خلاقیتی که از نوع عقل و دانش بشری است. در حالیکه نظریات اسلامی با تبعیت از جهان‌بینی، فلسفه و پارادایم اسلامی دارای حداقل خطا، پاسخ به وجه روحانی در کنار وجه مادی، گزاره‌هایی معنویت‌گرا، برخوردار از منابع معرفتی عقل، حس، شهود و وحی و دارای خلاقیت و عقلانیت در راستای اراده الهی خواهند بود. در نتیجه تعریف کردن نظریاتی که مبتنی بر جهان‌بینی و در ذیل آن فلسفه و پارادایم توحیدی اسلام باشد، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر بوده و موجب نگارش این مقاله شده است.

روش پژوهش

این مقاله که خود قصد ارائه شیوه‌ای کلی، علمی و منطقی، برای بهره‌گیری از متون اخلاقی - عرفانی به‌منظور نظریه‌پردازی در ساخت شهر را دارد، خود بر روشی کیفی استوار بوده و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. از این رو، جستجو در میان منابع در دو حوزه صورت گرفته است، نخست روش «هرمنوتیک» و دوم شیوه «نظریه‌پردازی». در منابع مربوط به هرمنوتیک، بخش‌هایی استفاده شده که توسط عالمان مسلمان پذیرش شده و در این مقاله برای تمایز از عنوان شناخته‌شده «هرمنوتیک» با نام کمتر شهرت یافته «فهم متن» آمده است. همچنین در منابع نظریه‌پردازی نیز اتکا بر مفاهیم موردقبول اندیشمندان اسلامی بوده است. نتایج به‌دست‌آمده از دو شیوه مذکور با استفاده از استدلال و استنباط شخصی محققان، نظام‌مند و مرتبط شده و پس از نشان دادن بر زمینه شهرسازی به‌عنوان روش فرایندی در پاسخ به سؤال اصلی تحقیق، «چگونگی نظریه‌پردازی و یا بومی کردن نظریات وارداتی شهرسازی ایران با استفاده از متون اخلاقی عرفانی» برآمده است.

پیشینه پژوهش

در میان این شیوه‌ها، ساده‌ترین نوع بهره‌گیری آن است که نویسنده تنها با توجه به معانی الفاظ و واژگان متن اول و توضیحات پیرامون آن واژه یا به عبارتی ظاهر متن به استخراج واژگان معماری و یا عناصر شهر بپردازد. مانند شاهنامه فردوسی برای توصیف واژگان مرتبط با معماری و شهر و نیز هفت‌پیکر نظامی برای توصیف باغ‌های خراسانی. غالب این نوع بهره‌گیری‌ها منجر به ایجاد متون «تاریخ معماری یا شهرسازی سنتی» می‌شود. در مقابل دشوارترین حالت بهره‌گیری آن است که از متنی خالی از واژگان و توصیفات فضایی بهره‌گیری کرده

تاکنون کتاب مقدس قرآن، نهج‌البلاغه و نیز متون ادبی چون «شاهنامه» اثر فردوسی، «مصیبت‌نامه» از حکیم عطار، «هفت‌پیکر» از نظامی گنجوی، «مقدمه» از عبدالرحمان ابن خلدون، «دیوان حافظ» از محمد شیرازی، «تاریخ بیهقی» اثر ابوالفضل بیهقی و «رساله معماریه» از محمد افندی، توسط محققان شهرساز و معمار برای نگارش متن جدید استفاده شده‌اند. شیوه مورد استفاده در هر یک، به‌طور خلاصه در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

متن اولیه		متن تولیدشده در حوزه شهرسازی (و یا معماری)		روش استفاده از متن اولیه در متن شهرسازی
عنوان	موضوع	عنوان	موضوع	
قران (کلام الهی)	مقاله «شهر اسلامی و روش بهره‌گیری از متون مقدس» (نقی زاده، ۱۳۹۲)	دسته‌بندی موضوعات موجود در قران برای شهرسازی	بهره‌گیری از قران در اصول و کلیات پیشنهادشده، این مفاهیم در قالب هشت عنوان ۱- اصول اسلامی ۲- اصول جهانی ۳- صفات فعل الهی ۴- طبیعت و عناصر طبیعی ۵- اصول و روابط اجتماعی ۶- بایدها و نبایدها ۷- صفات محیط مصنوع ۸- عناصر شهر و معماری ذکر شده است.	
نهج‌البلاغه (سیدرضی)	کتاب «شهر علوی (شهر آرمانی تحقق‌پذیر در دنیا)» (نقی زاده، ۱۳۹۵)	ویژگی‌های شهر آرمانی	اتصاف موضوعات در شهر به‌عنوان راهنمای فکری شهروندان، راهنمای رفتاری و میزان اخلاقیات، حقوق و ارتباطات انسانی، طبیعت و محیط زندگی	
کتاب اصول کافی (کلینی رازی)	کتاب «اصول و برنامه‌ریزی شهر عقل مدار» (نقی زاده، ۱۳۹۳)	نظریه شهر بر پایه عقل	ترجمه عربی هر یک از ۷۵ صفات عقلمداری، یافتن اصول ایجابی متناسب با هر صفت در شهرسازی و در نهایت یافتن شاخص‌های شهرسازی هر یک. تمامی این صفات در سه ساخت قلبی یا ذهنی، اخلاقی و رفتاری و امور عینی و عملی تقسیم‌شده‌اند.	
متونی از بوعلی سینا، ملاصدرا و سهروردی	مقاله مقایسه تطبیقی مفهوم ادراک و فرآیند آن در فلسفه و روانشناسی محیط و کاربرد آن در طراحی شهری (نقی زاده و استاد، ۱۳۹۳)	مفهوم ادراک در رویه و ماهیت طراحی شهری	استخراج مفهوم ادراک بدون تغییر در محتوا و استفاده از آن برای مبانی نظری مقاله در موضوع درک فضا در طراحی شهری	
مقدمه (عبدالرحمان ابن خلدون)	مقاله «توسعه پایدار شهری از منظر عبدالرحمن بن خلدون» (نقی زاده و محتشم‌امیری، ۱۳۹۱)	بومی‌سازی نظریه توسعه پایدار امروزی	استخراج ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی و محیط‌زیست شهرها و جوامع از متن اولیه و پایه قرار دادن آن‌ها به‌عنوان معیارهای بازنگری برای نظریه توسعه پایدار امروزی.	
هفت‌پیکر (نظامی گنجوی)	کتاب «اصل‌ها و خوانش معماری ایرانی» (فلامکی، ۱۳۹۱، ف ۷)	شرح فضاهای معماری و شهرهای کهن ایرانی	هفت گنبد مطرح‌شده در متن هفت‌پیکر که منظور همان هفت‌گانه‌های اقلیم، روزهای هفته، سیاره‌ها و هفت‌رنگ است هر یک دارای ویژگی‌های فضایی انتزاعی و نیز عینی است که نویسنده تک‌تک آن‌ها را تشریح می‌کند.	
تاریخ بیهقی (ابوالفضل بیهقی) و رساله معماریه (جعفرافندی)	کتاب «گفتارهایی در مبادی و تاریخ معماری و هنر» (قیومی بیدهندی، ۱۳۹۰)	تاریخ معماری و هنر/اصناف معماری	روش استفاده‌شده در چهار بخش کتاب متفاوت است. ۱- ویژگی‌های کلی و مفهومی در مورد تاریخ معماری ۲- ساده‌نویسی ویژگی باغات خراسانی مذکور در تاریخ بیهقی ۳- استخراج واژگان و اصطلاحات مرتبط با معماری و شهر/ بازگویی مستقیم آداب صنف معماری از رساله معماریه. تنها در بخش اول روش از نوع بهره‌گیری باطنی و معنایی بوده و در سایر بخش‌ها بهره‌گیری سطحی و ظاهری بوده است.	

ادامه جدول ۱. پیشینه پژوهش

متن اولیه	متن تولیدشده در حوزه شهرسازی (و یا معماری)		روش استفاده از متن اولیه در متن شهرسازی
	عنوان	موضوع	
سفرنامه ناصر خسرو / تاریخ بیهقی / کیمیای سعادت غزالی	تاریخی / تاریخی / اخلاق عارفانه /	کتاب جیبی «ده حکایت معماری» (قیومی بیدهندی، ۱۳۹۴)	الهام کلی از کتاب‌های مذکور از نظر نوع ادبیات، نحوه بیان حکایات، شخصیت‌پردازی و نیز اسامی آن‌ها برای ایجاد حکایت‌های اخلاقی معنوی در ساخت‌وساز.
دیوان حافظ (محمد حافظ شیرازی)	ادبیات منظوم غنایی	مقاله «پی‌جویی بارزه‌های شهر از منظر حافظ» (نقی زاده، ۱۳۸۸)	جمع‌آوری شواهدی از متن اولیه برای اصول شهرسازی مسلم در تفکر نویسنده شهرسازی. به عبارتی از اشعار حافظ به‌عنوان تائید مطالب نویسنده شهرسازی استفاده شده است.
مصیبت‌نامه (حکیم عطار نیشابوری)	حکایات و مثل‌ها به‌صورت منظوم	کتاب ریشه‌ها و گرایش‌های نظری معماری (فلامکی، ۱۳۸۷)	نویسنده با جستجو از لایه‌های اشعار، مفهوم ادراک را در مراتب حس، خیال، عقل، دل و جان توضیح داده است. به این روش که هر یک از ابیاتی که دارای این چهار مفهوم هستند را آورده، سپس برای منطبق ساختن بر فضای معماری توضیحاتی می‌دهد. نویسنده از متن اولیه نه به‌عنوان موضوع اصلی کتاب خود، بلکه به‌عنوان مبانی نظری تنها در بخش اول کتاب خود استفاده کرده است.
شاهنامه (فردوسی)	داستان‌های منظوم حماسی	کتاب معماری و شهرسازی ایران به روایت شاهنامه فردوسی (سلطان‌زاده، ۱۳۷۷)	نویسنده با کاوش در میان اشعار به جستجوی واژگان مرتبط با معماری و شهر که در دوره معاصر بکار می‌روند و نیز آن‌هایی که هم‌اکنون کاربرد نداشته یا نامشان تغییر کرده پرداخته است. سپس ویژگی‌های فضایی، نحوه استفاده از فضا و چگونگی شکل‌گیری آن‌ها را با زبان امروزی توضیح داده است.

و از معانی پنهانی و مجازی آن بتوان برای شهر یا بنا بهره گرفت، مانند حدیث عقل و جهل برای برشمردن ویژگی‌های شهر عقلمدار، مقدمه ابن خلدون برای بومی‌سازی نظریه توسعه پایدار، مصیبت‌نامه عطار برای درک مفهوم فضا در طراحی شهری، دیوان حافظ برای ویژگی‌های شهر ایده‌آل. اغلب این موارد منتهی به مبانی نظری و فلسفی شهرسازی و معماری می‌شود. کتاب ده حکایت معماری نیز گونه‌ی اخلاقانه است که با بهره‌گیری از دستور زبان، اسامی و نحوه حکایت‌پردازی از متون کهن، به بیان نکات اخلاق معنوی در ساخت فضا و شهر پرداخته است. به‌طور کلی می‌توان گفت بهره‌گیری از متون کهن دارای درجاتی از بهره‌گیری‌های سطحی (لفظی) و باطنی (معنایی) است.

مبانی نظری

تدوین مبانی نظری این مقاله بر پایه سه موضوع نهاده شده است، نخست متون اخلاق عرفانی، دوم نظریه‌پردازی و سوم فهم متن.

متون اخلاق عرفانی

اخلاق همواره برای هنر ایرانی از جمله معماری و شهرسازی، منبع الهام بوده است. هنرمندان با بهره‌گیری از ویژگی‌های اخلاقی چون عدالت، جوانمردی (فتوت)، استقامت، فداکاری (ایشار) و امثالهم،

سعی داشتند آن‌ها را در هنر خود به نمایش گذارند. آورده‌اند «حتی هنگامی که جنبه تربیت و توجه به اخلاق در بعضی حوزه‌های علمیه تضعیف‌شده بود در فتوات و اصناف معماری و شهرسازی، اخلاقی عملی معنوی پابرجا بود و سخت به آن توجه می‌شد» (نصر، ۱۳۹۵ / مقدمه بر کتاب حیات طیبه، نوشته نقی‌زاده، ۱۳۹۵ ب، ۱-۲). متون اخلاقی را بر اساس مشارب و رویکردهای مختلفی که به اخلاق وجود دارد به چند دسته تقسیم می‌کنند^۲ که آن دسته‌ای که در این مقاله مورد توجه ما قرار گرفته متون نثر اخلاقی با رویکرد و مشرب عرفانی است. برخی از این متون عبارت‌اند از کیمیای سعادت از ابوحامد غزالی، اوصاف‌الاشرف از خواجه نصیرالدین طوسی، صدمیدان و منازل‌السائرين از خواجه عبدالله انصاری. همچنین توجه به اخلاق معنوی و عرفانی به‌طور نظری در متون متفکران مسلمانی چون نظامی (نظریه شهر آرمانی نیکان در متن اسکندرنامه)، جامی (شهر نیکان در مثنوی هفت اورنگ)، شیخ فریدالدین عطار (داستان سیمرغ در تذکره الاولیاء) آمده است. در این متون هرچند به‌طور مستقیم از شهرسازی و معماری سخن به میان نیامده، اما گویای چگونگی زیستن، نحوه ارتباطات و اخلاقیات فردی است که در نهایت منجر به ایجاد شهرهای آرمانی شده است. همچنین رسائل فتیان یا همان فتوت‌نامه‌ها متون دیگری هستند که سرشار از اخلاقیات معنوی هستند. فتوت‌نامه بنایان و حرفه‌های ضمیمه آن قابلیت بالایی در نظریه‌پردازی و بومی‌سازی

شود. در اینجا بهتر است ابتدا تعریفی از «نظریه اسلامی» ارائه داده شود.

«اصطلاح نظریه در زبان‌های عربی یا فارسی^۴ از فعل «نظر کردن» مشتق شده که به معنای نگاه همه‌جانبه و همراه با تأمل است» (جمشیدی، ۱۳۸۵، ۱۹۳). دهخدا (۱۳۷۷) «نظریه» را تأنیث «نظری» آورده، آن را در مقابل «عملی» قرار داده و به معنای هر آن چه دریافتنش متوقف بر نظر و تحقیق است، ذکر کرده است (ص ۲۲۵۸۴). همچنین در فرهنگ جامع فارسی، اثر سیاح (۱۳۷۳) به معنای اندیشه و بینایی آمده است (ص ۸۱۷). تا جاییکه این مقاله جستجو کرده، معنای نظریه در اکثر کتب از دانش بیگانه گرفته شده بود (به‌عنوان نمونه رک به دانایی فرد، ۱۳۸۹؛ رفیع پور، ۱۳۸۴، ۹۲؛ قیومی بیدهندی، ۱۳۸۴). در این نوشتارها «نظریه» را معادل با مفهوم تئوری^۵ در غرب دانسته‌اند. این برگرفتنی «نظریه» را بعد از تجدید حیات علمی در اروپا بر مبنای عقل و تجربه محض می‌داند. «درحالی که در اسلام ابتداء، شهود، سپس عقل و در آخر تجربه که هر سه این‌ها متصل به منبع وحی هستند، پایه نظریه‌پردازی هستند» (ایمان، ۱۳۹۲، ۵۹۲-۵۹۴). تولید نظریه در اندیشه غرب بر اساس نیاز روز و واقعیت‌های اجتماعی است که در شهرها و جوامع غربی رخ می‌دهد، اما در دانش اسلامی این واقعیت‌ها جای خود را به حقیقتی می‌دهند که از منبع وحی آمده است. از دیدگاه اسلامی علاوه بر منابع حسی (تجربه) و عقلی، مبناهایی چون شهود و وحی نیز وجود دارد و نظریه عاملی برای «درک حقیقت» است نه «درک واقعیت». به همین دلیل نظریات غربی صورتی عملیاتی و عینی دارند، اما در نظریات اسلامی-ایرانی، وجه نظری قوی‌تری از وجه عملیاتی است. شاید همین دلیلی است که نظریات غربی به‌آسانی در حوزه ساخت شهر در ایران راه یافته و مورد پذیرش واقع شده‌اند. نظریه‌های اسلامی چون برگرفته از وحی و منشأ حقیقت هستند ممکن است ابتدا در برابر وقایع جامعه، آرمانی به نظر برسند، اما این موضوع نباید مانعی برای نظریه‌پردازی و سپس تلاش برای عملیاتی کردن این نظریات شود.

تعریف این مقاله از نظریه هم‌جهت با اندیشه اسلامی است. این مقاله معتقد است که نظریه ریشه در نور الهی و یا کیهانی دارد که بر جهان تابیده و انسان را قادر به مشاهده «حقیقت» عالم می‌کند. این «حقیقت» در فرایند ساخت نظریه قادر است تا در برابر «واقعیت موجود» قرار گیرد و در صورت عدم تطابق آن را با خود هماهنگ سازد. تحت این نور انسان می‌تواند با استفاده از تفکر و نیز برخی تجربه‌هایی که در دوره‌های پیشین (در تاریخ شهرسازی سنتی ایرانی-اسلامی) رخ داده به حقانیت آن امر پی ببرد. «بینش اخلاق معنوی» این مقاله نسبت به پدیده شهر سبب ایجاد «نظریه شهرسازی»

نظریات شهرسازی و معماری دارند. دستورات اخلاقی آمده در این متون می‌تواند انسان و به تعاقب آنجامعه را به درجات بالای کمال و سعادت برساند. این متون شامل دستورات اخلاقی بدون زمان و مکان از عالمان و عارفان مسلمان است که می‌تواند در هر دوره‌ای با توجه به ویژگی‌های زمانی همان دوره در جوامع با فرهنگ ایرانی-اسلامی بکار گرفته شود. آن دلایلی که باعث شد متون اخلاقی عرفانی برای این مقاله بکار روند عبارت‌اند از:

• متون اخلاقی عرفانی، اغلب آکنده از استناد به آیات و روایات‌اند تا اینگونه خود را از اتهام بدعت‌گذاری و خود بنیادی آزاد سازند و این اتصال به وحی باعث می‌شود تا منطبق بر جهان بینی اسلامی در تولید علم (که ذکر آن در مقدمه رفت) باشد.

• منشأ دستورات اخلاق-عرفانی شهود قلب و یا سلوک باطنی است به همین دلیل منطبق بر پارادایم اسلامی (که ذکر آن در مقدمه رفت) هست.

• اخلاق عرفانی بیش از اخلاق فیلسوفان مورد استقبال توده مردم قرار گرفته و این خصلت در تقابل با متون فلسفی که تنها طرفداران تحصیل کرده دارد، برای به‌کارگیری در شهر و شهروندان مناسب‌تر است.

• اخلاق عرفانی در مقایسه با اخلاق فلسفی، از نظر ماهیت، می‌تواند ارتباط قوی‌تری با هنر برقرار کند. به همین دلیل اگر ساخت محیط را دارای دو جنبه هنری و علمی بدانیم، آنجا که جنبه هنری دارد متون اخلاقی-عرفانی به‌عنوان امری فوق مادی و برگرفته از وحی بر آن نظارت می‌کند.

• معماری و شهرسازی و به‌طور کلی رشته‌های ساخت محیط به گفته معماریان (۱۳۸۴) با استفاده از شاخه معناگرایی به دنیای عرفان و تصوف مرتبط می‌شوند (ص ۴۷۲)، پس متون اخلاقی عرفانی در مقایسه با سایر متون (اخلاقی) ارتباط ملموس‌تری با شهرسازی و معماری می‌تواند برقرار کند.

• اخلاق عرفانی (عرفان عملی) به دلیل داشتن دستورالعمل روشن (ابتداء، مسیر و انتهای مشخص) و نیز داشتن مراحل و سلسله‌مراتب، به‌خوبی می‌تواند بر وجه علمی و نیز فرایندی بودن دانش شهرسازی و طراحی شهری منطبق شود.

نظریه‌پردازی

همان‌طور که گفته شد، ورود علم شهرسازی بیگانه (با تبعات توضیح داده‌شده) از مرحله نظریه به حوزه شهرسازی ایران صورت می‌گیرد (شکل ۱). به همین دلیل لازم است در تولید علم شهرسازی ایرانی تأکید بیشتری به مرحله «نظریه» و متصل کردن آن با مراحل قبلی

می‌شود. برای ایجاد این نظریه‌ها بایست از تمام قواعد علمی رها شد و به ذهن اجازه کاوش آزادانه و خلاقانه در میان دستورات اخلاقی را داد. این دستورات اخلاقی در قالب نظریات ساخت شهر به‌طور مستقیم (غیرمستقیم) راهنمای فعل شهرسازی و فاعلان شهرساز و در نتیجه کالبد شهر خواهد بود.

۱.۱. مکتب‌نگی نظریه‌پردازی

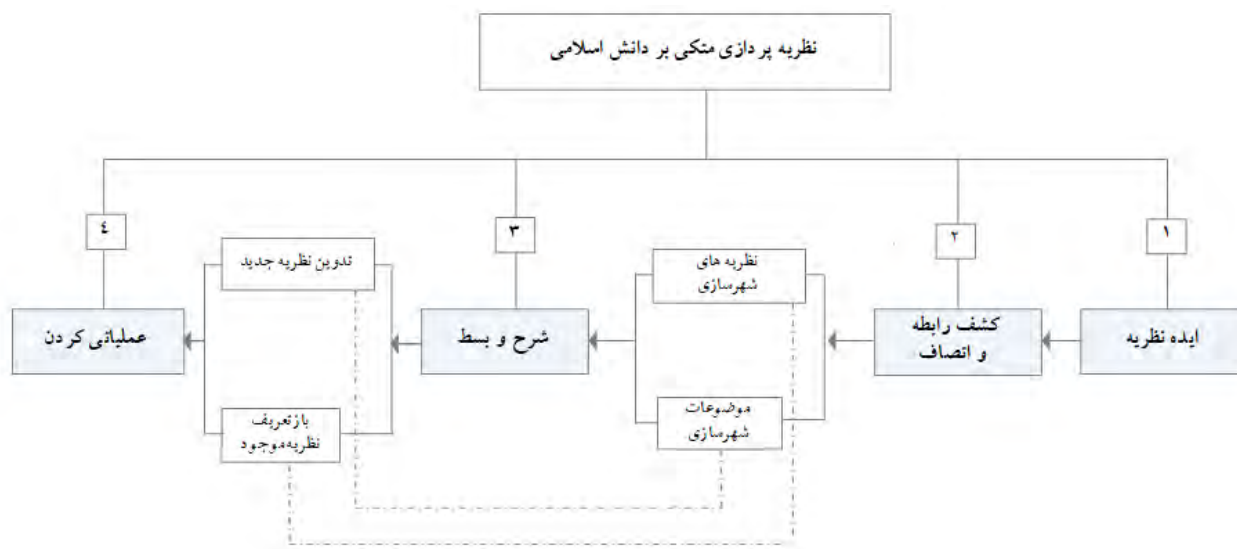
نظریه در این مقاله، نه از نوع نظریه‌های مبتنی بر خردگرایی محض و نه تجربه‌گرایی محض بوده، بلکه با ارجاع به متن اخلاق عرفانی که متصل به منبع وحی است سعی در نظریه‌پردازی از نوع نظریه‌های اسلامی را دارد (که در شهرسازی امروزی به نظریه‌های ارزشی شهرت دارند). بدین ترتیب نظریه‌های پردازش‌شده ضمن داشتن حداقل خطا، با طرح آرمان‌های اخلاقی قادر است در یک حرکت استعلایی شهر را به کمال حقیقی خود نزدیک کند. برای این نوع نظریه‌پردازی، چهار مرحله «ایده»، «اکتشاف»، «شرح و بسط» و «عملیاتی کردن» پیشنهاد می‌شود (شکل ۲) که هر یک در زیر شرح داده می‌شود.

ایده: اولین مرحله تولید نظریه است. در این مقاله «ایده‌ی» نظریه‌پردازی، دستورات اخلاق عرفانی است که به‌صورت کاملاً اجمالی و واضح در متون اخلاق عرفانی آمده است. با توجه به شکل ۱ و توضیحاتی که در مقدمه مقاله در مورد ضعف تولید علم و شکاف بین مرحله نظریه با سه مرحله قبلی ذکر شد، لازم است در اولین مرحله نظریه‌پردازی، توضیح داده شود که این شکاف چگونه پر می‌شود.

آغاز تولید معرفت در اسلام (و به‌تبع آن علم اسلامی از جمله علم شهرسازی اسلامی) از منبع «شهود» انجام می‌گیرد (ایمان، ۱۳۹۲، ۵۹۲). واضح است که متون اخلاق عرفانی (البته عرفان عملی) نیز همان شهود است که توسط عارف مسلمان تجربه‌شده و در عرفان عملی به‌صورت دستورات اخلاقی برای عوام به نگارش درآمده است. نقش «حواس» در تولید این معرفت برای درک واقعیت‌های موجود (در شهرهای کنونی ایران) است. همچنین «عقلانیت» (به‌عنوان سومین منبع معرفت اسلامی) نیز می‌تواند واقعیت‌های ادراک‌شده را تحلیل کرده و تفاوت آن را با حقیقتی که برآمده از منبع «وحی» است (در متون اخلاقی عرفانی همان آیات قرآنی است که در ابتدای هر دستور اخلاقی آمده)، تشخیص داده و راه‌حلی برای کاهش این تفاوت بیابد. پس سه منبع معرفتی انسان به معرفت مرجع الهی (وحی) پیوند خورده است. این تأییدی است که «ایده» نظریه شهرسازی در این مقاله که برگرفته از دستور اخلاق عرفانی، منطبق بر شیوه تولید علم و به‌تبع آن نظریه‌پردازی در اسلام است.^۶ «اما در شیوه معاصر غرب در کشورهایی چون انگلستان، فرانسه، آلمان و آمریکا ایده شکل‌گیری

نظریه، متکی بر بحران‌های رخ‌داده از واقعیت‌های جامعه است. یعنی محقق با هدف رفع بحران در جامعه به دنبال راه‌حلی برای آن است که همین ایده‌ی ایجاد نظریه خواهد شد» (رفیع پور، ۱۳۸۴، ۲۲-۲۱) **کشف رابطه:** منظور از کشف رابطه، یعنی ایجاد ارتباط بین ایده (که همان دستور اخلاقی است) با موضوع شهرسازی. به‌عبارت‌دیگر این ارتباط را باید در موضوعات مختلف پیرامون شهر و شهرسازی کشف کرد. به همین دلیل این مرحله در اینجا مرحله «اکتشاف» نامیده شد.^۷ در مرحله اکتشاف، محقق باید بداند که دستورات اخلاقی، دارای نمودی اجتماعی و نیز بعضاً تبلور یافته در نظریه‌های موجود در حوزه شهرسازی است. از این‌رو نظریه‌پردازی در این روش ابداعی نیست، بلکه اکتشافی است. در این زمینه آمده است: «اکتشاف اساس و قاعده نظریه‌پردازی و نه نظریه‌سازی در اسلام است و برای این اکتشاف، حرکتی از روبنا به زیربنا باید صورت گیرد» (صدر، ۱۳۹۴، ۲۵). کشف رابطه از دو طریق میسر خواهد شد. یکی اینکه در برخی موارد بتوان ردپای نظریه اخلاقی را در نظریه‌های موجود شهرسازی (که اکثراً وارداتی‌اند) یافت، حالت دیگر زمانی است که در میان نظریات شهرسازی موجود، ردپایی از دستور اخلاقی یافت نشود که در این صورت نیاز به تدوین نظریه جدید است. به حالت اول «بازتعریف نظریه» و به حالت دوم «تدوین نظریه» گفته می‌شود.

شرح و بسط: در این مرحله، نظریه تدوین‌شده و یا بازتعریف‌شده، نیازمند پرداختن به تفصیل، پردازش، پرورش و شرح با شیوه ارادی است. این مرحله که از آن با عنوان مرحله «شرح و بسط» نظریه نامبرده می‌شود، مرحله‌ای ارادی است و گاه نظریه‌های شخصی محقق در مورد مشکلات و واقعیت‌های جامعه و شهر که در ذهن خود آن‌ها را شناسایی و تفسیر کرده نیز در آن دخالت خواهد داشت. در اسلامی سازی نظریه‌ها نه‌فقط انطباق نظریه با شیوه اسلامی و اتصال به منبع وحی مهم است، بلکه انطباق با واقعیت‌های جامعه در زمان و مکان معین نیز از ارکان مهم اسلامی سازی محسوب می‌شود. یکی از راه‌های ایجاد این شرح و بسط آن است که دستور اخلاقی به‌عنوان حقیقت را با واقعیت اجتماعی - شهرسازی موجود مقایسه کند، وضعیت را تشریح و در صورت تفاوت با به‌کارگیری قدرت عقل و استدلال به بازتعریف نظریه‌های موجود منطبق بر حقیقت اخلاقی بپردازد. یا اینکه در نظریه‌های جدید چگونگی رسیدن و عملی کردن حقیقت دستور داده‌شده را تشریح نماید. در این میان واضح است که چون تأکید ما بر تولید علم و نظریه به شیوه اسلامی است، اگر میان واقعیت اجتماعی موجود با دستورات اخلاق عرفانی منازعه به وجود آید، آن واقعیت باید به نفع مبانی اخلاقی کنار گذاشته شوند. این درست برعکس رویکرد ابطال‌پذیری تولید علم به شیوه معاصر غربی است.^۸ برای پژوهشگرانی

شکل ۲. مراحل نظریه پردازی در شهرسازی

آیا چگونگی تفسیر متن

زمانی که از تفسیر یک متن سخن به میان می‌آید، در وهله اول ممکن است اصطلاح «هرمنوتیک»^۹ را به ذهن آورد که عنوانی غربی است. نظر پژوهشگران و عالمان مسلمان در هرمنوتیک البته با عنوان «تفسیر و تأویل متن»، مشابه نظریات هرمنوتیک کلاسیک (قبل از هیدگر) است. باید دانست که تمدن اسلامی نیز با پیشینه قوی در زمینه متن، اصول و راهکارهایی برای برداشت و فهم متن داشته‌است.^{۱۰} هرچند در ابتدا (همچون هرمنوتیک) لوحه‌ای بر سردر آن نصب نشده، اما بدون غوغا و تبلیغ، به شکل دانشی پا گرفته و در میان مفسران و کتب آن‌ها، روش‌هایی تفسیری عرضه و مکاتبی ایجاد شده است.^{۱۱} در این باره آمده است که «متفکران و مفسران اسلامی برای نظام‌مند کردن مباحث تفسیری خویش (که بزرگ‌ترین آن تفسیر قرآن است) به بیان مبانی و اصولی همت گمارده‌اند» (الهی‌راد، ۱۳۹۵، ۲۰۴) هرچند برای تدوین این قوانین دید فقهی داشته‌اند و یا اینکه این‌ها را برای فهم کلام الهی تدوین کرده‌اند، اما بسیاری از آن‌ها را می‌توان برای هر متن دیگر و از جمله «متون اخلاقی» نیز بکار گرفت.

یکی از معروف‌ترین مکاتب و روش‌های تفسیر متن عالمان مسلمان، مکتب «باطنیه» نام داشته است. این مکتب معتقد بود که ارزش یک متن تنها به معانی باطنی آن است. همچنین در سوی دیگر، مکتب خشک «ظاهریه» است که به ظاهر متن اعتماد می‌کند (ابوزید،

با مراتب بالا و پایین از دانش و معنویت، میزان پروراندن نظریه به توانایی‌های فکری، علمی و عقلی آن‌ها وابسته است.

عملیاتی کردن: مرحله نهایی، «عملیاتی کردن» نظریه است. این مرحله از آن جهت که نظریات اسلامی در مقایسه با نظریات غربی وجه عملی ضعیف‌تری دارند، دارای اهمیت است. در این باره آمده است که «نظریه‌های غربی عملی‌تر به نظر می‌رسند؛ زیرا این نظریات برای رفع مسائل اجتماعی موجود که حاصل پژوهش‌های اجتماعی است، شکل می‌گیرند (رفیع پور، ۱۳۸۴، ۷۷). «فاصله علم تا عمل در کشورهای توسعه‌یافته کم است. در حالیکه در کشورهای در حال رشد، این فاصله خیلی طولانی است» (رفیع پور، ۱۳۸۴، ۷۹). با وجود این نقل‌ها در مورد وضعیت نظریه‌های ایرانی، آن حقیقت نظریه‌پردازی که در اسلام بر آن تأکید شده، نظریه و عمل را مفاهیمی عمیقاً مرتبط با یکدیگر دانسته تا جاییکه در قرآن کریم، هر کجا سخن از «ایمان» آمده به دنبال آن «عمل» (صالح) آورده شده است (به‌عنوان نمونه آیات مائده، ۹؛ یونس، ۴ و ۹؛ هود، ۲۳؛ رعد، ۲۹؛ حج، ۲۳؛ روم، ۱۵؛ کهف، ۳۰؛ اعراف، ۴۲؛ فصلت، ۸). موضوع چگونگی «عملیاتی کردن» نظریه (که در حوزه مبانی عملی شهرسازی قرار می‌گیرد نه مبانی نظری) می‌تواند بایی باشد برای مقالات بعدی.

شیوه و مراحل نظریه‌پردازی در شکل ۲ به‌طور خلاصه آورده شده است.

۱۳۸۰، ۳۶۷-۳۶۶؛ خامنه‌ای، ۱۳۸۵، ۱۳). در برابر هر دوی این روش‌ها انتقاداتی مبنی بر اینکه اولین مکتب، افراطی و دومین مکتب، تفریطی است، وجود دارد. در میان کش و قوس بین این دو مکتب، رفته‌رفته روشی «معتدل‌تر» مورد پذیرش اکثریت عالمان مسلمان برای تفسیر متون دینی ایجاد شد که به‌عنوان «روش معمول» مورد استفاده قرار می‌گیرد. این روش دو مرحله کلی دارد و می‌توان گفت که «مابین دو مکتب ظاهریه و باطنیه» قرار دارد. در مرحله اول به فهم معنای ظاهری با استفاده از بحث‌های لغت، ظاهر لفظ، معنا و مشتقات آن می‌پردازد و سپس با استفاده از همان معانی ظاهری، سراغ معانی پنهانی‌تر می‌رود.

این مقاله نیز به همین روش «ظاهریه و باطنیه» استناد می‌کند. برخی از نظریاتی که نشان از پذیرش این روش به‌عنوان روشی منطقی برای بهره‌گیری از متن از دیدگاه عالمان مسلمان است، آورده می‌شود. علامه طباطبایی (۱۳۷۷) در رابطه با این روش می‌گوید: «اگر توجه به ظاهر و باطن توأمان بشود و مفسر را از ظاهر آیه غافل نکند و شخص مفسر مدعی آن نشود که غیر از تفسیر اشاره‌ی و باطنی آیه تفسیر دیگری ندارد، رعایت روش شده است» (ص ۷). همچنین ملاصدرا نیز در روش تفسیری مورد قبولش با قبول ظواهر متن به جستجوی اسرار و معانی باطنی آن‌ها برآمده و به یاری عقل و مکاشفه، حقایق زیر پرده ظواهر را به دست می‌آورد^{۱۲} (به نقل از خامنه‌ای، ۱۳۸۵، ۴۵). روش ظاهریه و باطنیه دارای دو مرحله کلی برداشت از ظاهر و سپس باطن متن است.

دریافت معنای متن از ظاهر متن: دریافت معنای ظاهری و سطحی متن، نقطه شروع فهم متن نیز هست. این مرحله را «تفسیر» نامیده‌اند. برای شناخت بیشتر با مفهوم تفسیر و نیز معروف‌ترین شیوه آن به نقل قول‌هایی بسننده می‌کنیم. «نقطه حرکت در هر تفسیر، الفاظ متن و معنای ظاهری آن است» (به نقل از خامنه‌ای، ۱۳۸۵، ۶۲). «تفسیر به قشر، سطح و ظاهر می‌پردازد» (یزدان پناه، ۱۳۸۲، ۵۵۲). «تفسیر، به دست آوردن معنایی است از طریق کلمات و عبارات آن» (رستگارمقدم گوهری، ۱۳۸۹، ۵۵). «مشهورترین روش و مبنای تفسیری که طی قرون اسلامی همواره در میان اندیشمندان اسلامی و مفسران قرآن معمول بوده، «تفسیر عقلی و اجتهادی» است» (عمید زنجانی، ۱۳۶۶، ۱۵۵). «در میان روش‌های تفسیری قرآن، روش تفسیر عقلی و اجتهادی دربرگیرنده سایر روش‌ها و بهترین آن‌ها معرفی شده است. این روش با استفاده از قرآن، روایات، عقل سالم و فطری به تفسیر قرآن می‌پردازد» (علوی مهر، ۱۳۸۱، ۹-۱۰). همچنین علمی به نام «علم اصول» در میان متفکران مسلمان به وجود آمده که دربردارنده شیوه‌ها و مراحل است. بحثی از علم اصول به مسائل مربوط به فهم

متن و قواعد حاکم بر فهم متون دینی اختصاص دارد که به «مباحث الفاظ» موسوم است (پریمی، ۱۳۹۲، ۲۲۴). بخش‌هایی از دو روش «تفسیر عقلی و اجتهادی» و «علم اصول» در رسیدن به برداشت و تفسیر ظاهری از متون اخلاقی در این مقاله استفاده می‌شود. از آنجایی که این دو شیوه برای تفسیر متن قرآن و احادیث بیان شده‌اند، تنها بخش‌هایی که برای برداشت از دستورات اجمالی متون اخلاقی- عرفانی این مقاله قابل استفاده است، در زیر آورده می‌شود.

- نخست، بررسی معنای صحیح لغات و واژگان است. «آگاهی یافتن از معنای کلمه که معمولاً سطحی‌ترین و ظاهری‌ترین معنای آن است از طریق لغت‌نامه‌ها و نیز توجه به نقش آن واژه در متن از نظر دستور زبان و ادبیات را شامل می‌شود» (رستگار مقدم گوهری، ۱۳۸۹، ۸۲). در متن مورد نظر از آنجاکه ما با دستورات اخلاقی مرتبط با ادبیات عرفانی مواجه هستیم، نیاز به فهم معنای آن‌ها از طریق لغت‌نامه‌های فارسی و اصطلاحات عرفانی داریم. از نظر دستور زبان و ادبیات، کار در این نوع متون (اخلاق عرفانی) به مراتب ساده‌تر است، زیرا نه با جمله بلکه با واژه منفرد مواجه هستیم. این واژگان با عناوینی چون میدان، منزل و مقام می‌آیند. اجمال در متن و بیان دستورات اخلاقی تنها با یک واژه، محقق شهرساز را درگیر نقش واژه در جمله و نقش‌های دستور زبانی نمی‌کند. پس به راحتی می‌توان معنای آن را دریافت. همچنین به دلیل فارسی بودن متون اخلاقی و نیز تفاسیر متعدد بر آن، برای پژوهشگر شهرساز و معمار چندان کار دشواری نیست.

- دوم، توجه به غرض کلام و دید کلی نویسنده از متن است. غالب متون اخلاقی قصد دارند مراحل رسیدن انسان به کمال را گام‌به‌گام در قالب دستورات اخلاقی بیان کنند. پس در تفسیر متن معانی باید صبغهای اخلاقی داشته باشند. به‌عنوان مثال دستور اخلاقی «جهاد» نه به معنای جنگ، بلکه به معنای «جهد» (تلاش و کوشش مداوم) است. - سوم، مراجعه به آیات، روایات و تفاسیر مختلف است. در ابتدای هر گام اخلاقی در متون اخلاق عرفانی، آیه و گاهی روایتی توسط عارف آمده که دستور اخلاقی را به آن نسبت داده‌اند. بنابراین در تفسیر نیز می‌توان با مراجعه به آن آیات و روایات^{۱۳} به معنای بیشتری رسید و در نتیجه زمینه برای مرحله «اکتشاف» در نظریه‌پردازی وسیع‌تر می‌شود.

- چهارم، فصل‌بندی قسمت‌هایی است که وجه اشتراکی باهم دارند. در متون اخلاق عرفانی معمولاً نویسنده مراحل اخلاقی را با توجه به مراتب نفس انسان و یا موارد دیگر به چندین فصل تقسیم کرده و نامی نیز برای آن برگزیده است. حال با این تقسیم‌بندی که نویسنده انجام داده می‌توان هر یک از مراحل اخلاقی را با توجه به هر سرفصل تفسیر کرد. علاوه بر آن از این سرفصل‌ها برای حوزه شهر و ساخت آن

نیز می‌توان الهام گرفت.

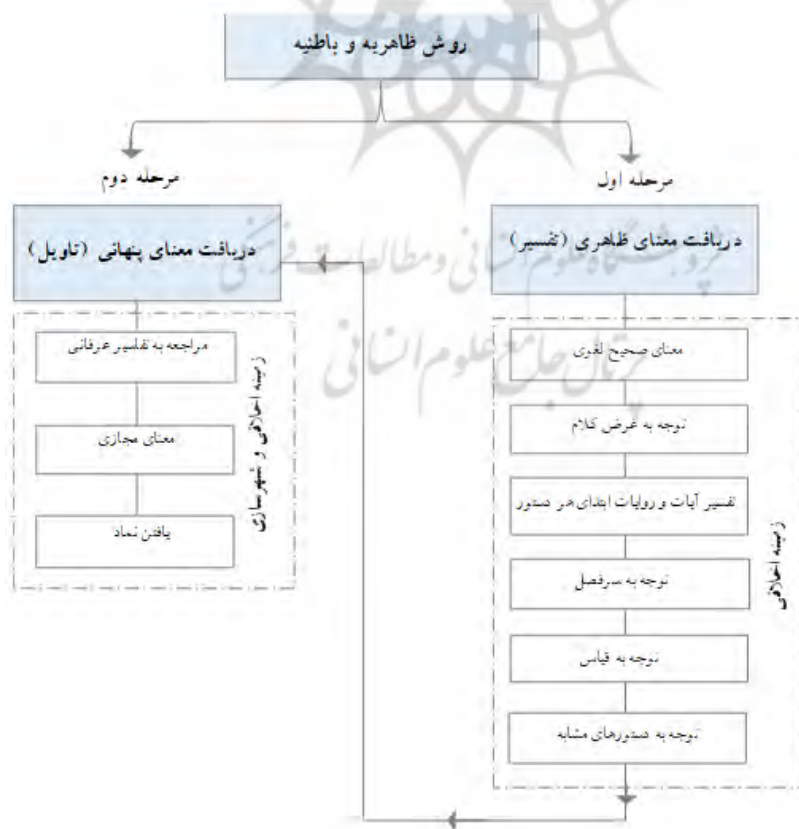
- پنجم، بررسی سیاق کلمات است. معنای اصطلاحی سیاق از نظر صدر عبارت است از: «نوع چینش کلمات یک جمله و پیوند آن با جمله‌های پیشین، پسین و محتوای کلی برآمده از آن. نوعی ویژگی برای واژگان هست که بر اثر همراه بودن آن‌ها با کلمات و جمله‌های دیگر به وجود می‌آید» (الهی‌راد، ۱۳۹۵، ۲۵۹). در متون اخلاق عرفانی دستورات اخلاقی با یکدیگر «هم سیاق» هستند. این دستورات زنجیره‌ای به هم پیوسته بوده و با استفاده از معانی پیشین و یا پسین آن‌ها می‌توان زمانی که چندمعنا برای لفظ موردنظر متبادر شود، معنای درست آن‌ها را برگزید.

- ششم، بررسی دستورات اخلاقی شبیه به هم است. در این مرحله می‌توان اخلاقیاتی را که ممکن است از نظر معنایی شبیه به هم به نظر آیند در کنار هم و در زیرمجموعه‌ای از یکدیگر آورده و هر یک را طبق درجه‌ای که نفس و باطن دارد به درجات آن نظریه‌ی شهرسازی نسبت دهد.

دریافت معنای متن از باطن متن: دریافت معنای یک متن تنها به معنای سطحی و لغت‌نامه‌ای ختم نمی‌شود و این مسئله خصوصاً در متون عرفانی نیازمند دریافت محتوای باطنی یا حرکت ذهن یا عقل

در کشف معانی آن‌ها هست که به آن تاویل می‌گویند (حامد ابوزید، ۱۳۸۰، ۳۹۳). در باب تاویل آورده‌اند: «تاویل همان معنای باطنی و غیر ظاهری است» (علوی مهر، ۱۳۸۱، ۲۸۳). تاویل به عمق و سر کلام می‌پردازد» (یزدان پناه، ۱۳۸۲، ۵۵۲). «تاویل، حمل‌کننده کلمات و عبارات بر غیر معنای ظاهری است. به عبارتی ساده‌تر تاویل به دست آوردن معنا از طریقی جز ظاهر کلام است (رستگارمقدم گوهری، ۱۳۸۹، ۵۵). در عرفان، معیار تاویل را شهود و کشف قلب دانسته‌اند، چه در حوزه قرانی و کتاب تشریح و چه در حوزه عالم هستی (علوی مهر، ۱۳۸۱، ۲۸۴).

در این مقاله نیز چون متون هدف، موضوع اخلاق عرفانی دارند، پس نیازمند دریافت محتوای باطنی یا همان تاویل هستند. با توجه به اینکه «در عرفان معیار تاویل را شهود و کشف قلب دانسته‌اند» (علوی مهر، ۱۳۸۱، ۲۸۴) و نیز «شهود باایمان همراه بوده و جایگاه آن قلب و دل انسان (یا محقق شهرساز) مؤمن است (ایمان، ۱۳۹۲، ۵۸۸)، به نظر می‌رسد درک معنای باطنی متن و استفاده از آن به فراخور نیاز در شهرسازی و یا معماری تا حدودی بسته به توان قلبی و عقلی محقق شهرساز دارد. با این وجود در اینجا به سهراف فنی و عمومی برای فهم و نیل به تاویل متون اخلاق عرفانی بسنده می‌شود.

شکل ۳. مراحل بهره‌گیری از متن اولیه برای نگارش متن جدید در شهرسازی

بازی کنند. با استفاده از این موضوع می‌توان از مفاهیمی که در حوزه اخلاق به‌عنوان نمادی برای موضوعی در ساخت شهر باشند، استفاده کرد. به‌عنوان مثال «فضای خالی» مرکز توده ساختمان‌های سنتی، تداعی‌کننده معنای ویژگی اخلاقی «توحید» بوده است. چگونگی برداشت و فهم متن اولیه با موضوع اخلاق عرفانی به‌طور خلاصه در شکل ۳ آمده است.

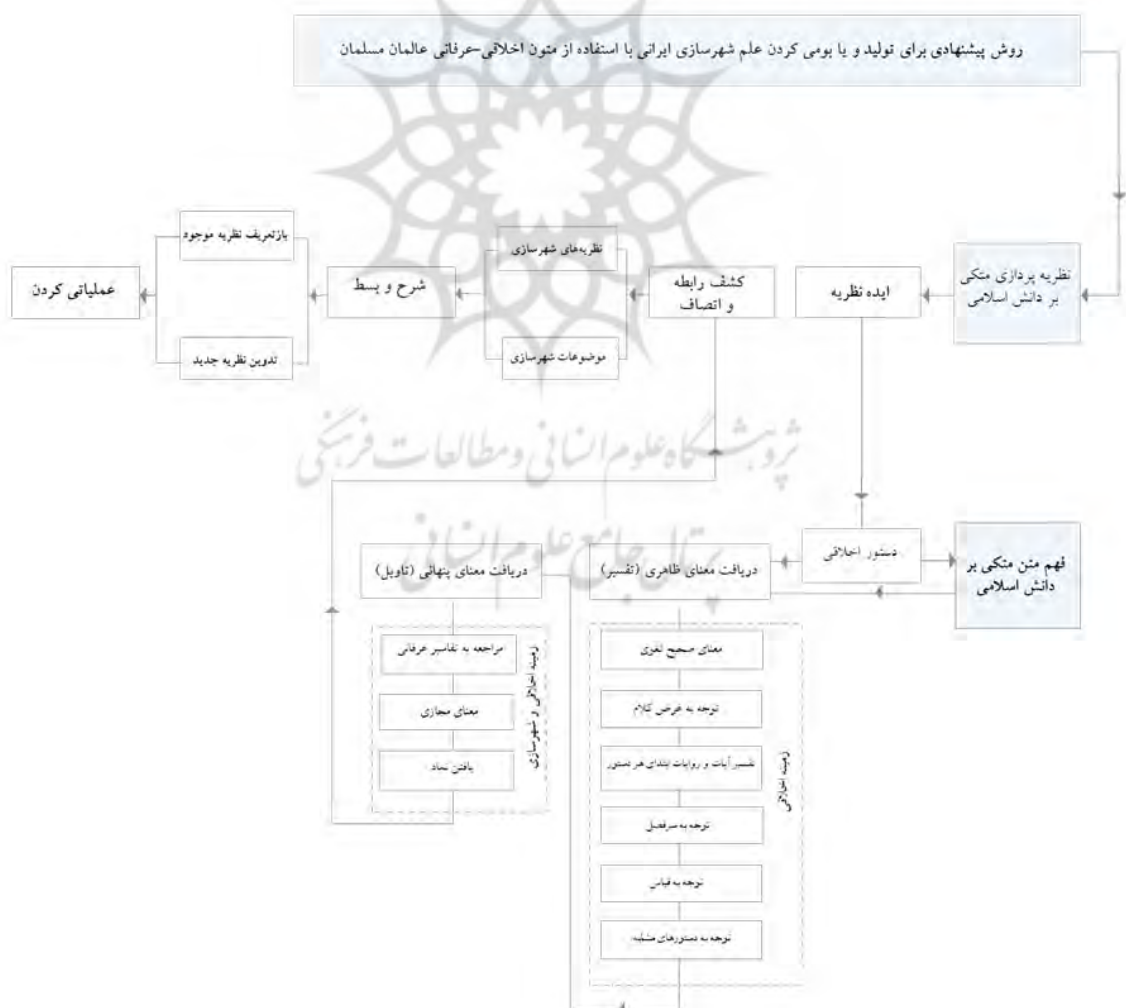
۱ رابطه بین نظریه‌پردازی و تفسیر متن

دو شیوه به‌دست‌آمده در چگونگی بهره‌گیری از متن اخلاقی (شکل ۳) و نیز چگونگی نظریه‌پردازی (شکل ۲) از گام آخر بهره‌گیری متن به مرحله دوم نظریه‌پردازی مرتبط می‌شود. حاصل این ترکیب، روشی کلی برای بهره‌گیری از متون اخلاق عرفانی برای نظریه‌پردازی در شهرسازی است که به‌طور خلاصه در شکل ۴ آمده است.

نخست، استفاده از کتاب‌های تفسیر عرفان و انتخاب مشهورترین نقل در این زمینه است. خوشبختانه در حوزه عرفان متون تفسیری زیادی داریم که علاوه بر تفسیر، معنای باطنی را نیز بر اساس تجارب عرفانی در نگارش‌های مختلف عارفان بیان کرده‌اند.

دوم، استفاده از «معنای مجازی»^{۱۴} برای پی بردن به بخشی از معنای باطنی متن است. برای روشن شدن این موضوع مثالی آورده می‌شود. معنای حقیقی لفظ «بحر»، «مقدار زیادی از آب» است و معنای مجازی آن می‌تواند «عالمی که علم بسیار دارد»، باشد (صدر، ۱۳۹۴، ۴۰-۳۸). علاوه بر قدرت تفکر و دانش محقق شهرساز برای یافتن معنای مجازی، آیات، روایات و نیز نقل‌های ادبی مشهور نیز می‌توانند کمک‌کننده باشند.

سوم، بر اساس روش و یا اصل «نمادسازی» است. بر این اساس برخی از مفاهیم و یا اشیاء می‌توانند نقش نماد را برای مفاهیم دیگر

شکل ۴. فرایند نظریه‌پردازی و بومی کردن نظریات شهرسازی با استفاده از متون اخلاق عرفانی

نتیجه‌گیری

همان‌طور که «رعایت دستورات اخلاقی» (هرچند که اخلاق فردی باشد) از نگاه متفکران مسلمان پایه سعادت جامعه معرفی شده، در این مقاله نیز به‌عنوان یکی از موضوعات ضروری برای شهرسازی آمده است. در ایران متصف به مکتب توحیدی اسلام، متون اخلاقی ارزشمندی توسط عالمان و عارفان مسلمان نگارش شده است. این متون با اتصال خود به دو منبع قرآن و روایات (که دو منبع اصلی در اسلام هستند) می‌تواند به‌عنوان پایه‌های نظری و فلسفی شهرسازی ایران قرار گیرد. در میان انواع اخلاقیات، آن دسته‌ای که در متون عارفان مسلمان آمده و به اخلاق عرفانی شهرت دارند، برای بهره‌گیری (در حوزه پیرامون شهر و شهرسازی) مناسب‌تر دانسته شده‌اند. با این انتخاب، دستورات اخلاق شهودی و متصل به منبع وحی، پایه‌ی نظریه‌پردازی‌های شهری قرار گرفته که پس از عملیاتی شدن قادر است شهروندان را به سعادت و کمال حقیقی (که همان هدف متون اخلاق عرفانی است) نزدیک سازد. ورود اخلاق عرفانی به علم شهرسازی از مرحله مبانی نظری و خصوصاً ایجاد «نظریه شهرسازی» یا از قول علوم اسلامی، «نظریه‌پردازی» صورت می‌گیرد. ایجاد نظریه دارای چهار مرحله کلی، «ایده»، «کشف رابطه»، «شرح و بسط» و «عملیاتی کردن» است. در این مقاله محقق شهرسازی دستورات اخلاق عملی عرفانی را که بر خوردار از ابتدا، مسیر انتهایی مشخص و نیز درجه مراتب و تواترند، به‌عنوان ایده ایجاد نظریه شهرسازی قرار داده، سپس با یافتن معانی «ظاهری» و «باطنی» آن‌ها از متن اصیل با روش موردقبول غالب متفکران مسلمان است، به کشف رابطه با واقعیت‌های موجود در شهرسازی می‌پردازد، یا ردپایی از آن در نظریات شهرسازی موجود (که اکثراً وارداتی هستند) کشف می‌کند. در حالت اول نظریه ارزشی-اخلاقی جدیدی توسط او «تدوین» می‌شود و در حالت دوم نظریه شهرسازی موجود با عبور از صافی اخلاق اسلامی، «بومی» می‌شود. سپس محقق با شرح و بسط نظریه تدوینی و یا بومی‌شده، خلأ اخلاقی موجود در شهر را پیگیری کرده و راهکارهای عملیاتی برای آن پیشنهاد می‌کند.

پی‌نوشت‌ها

۱. برگرفته از ایمان، ۱۳۹۲، ۶۱۶
۲. حس در علوم تجربی و استقرایی، عقل در علوم تجریدی و شهود در مکاشفات عرفانی، مجرای فیض الهی هستند (به نقل از جوادی آملی، ۱۳۷۸، ۱۴-۱۵).
۳. رویکردهای متفاوتی به اخلاق وجود دارد که ناشی از اختلاف نظر در زمینه انسان‌شناسی است. این رویکردهای عبارتند از اخلاق عرفانی، اخلاق

فلسفی، اخلاق نقلی و اخلاق تلفیقی (روحانی نژاد، ۱۳۸۷). بر همین اساس متون اخلاقی شامل متون اخلاق با رویکرد فلسفی، متون اخلاقی با مشرب عرفانی، متون اخلاقی-نقلی و متون اخلاقی ترکیبی و نیز نوعی دیگر از نوع متون مصلحت‌اندیشانه مانند بوستان و گلستان سعدی است (ملکیان، ۱۳۹۶). اینها دارای ترتیب شکلگیری در بستر تاریخ نیز هستند، نخست اخلاق نقلی، دوم اخلاق فلسفی یا عقلی، سوم اخلاق عرفانی (باطنی یا سلوکی)، و در پایان اخلاق تلفیقی (نقلی + عقلی + عرفانی). تمامی این رویکردها از راهی متفاوت انسان را به کمال و سعادت جاودانه می‌رسانند (روحانی نژاد، ۱۳۸۷)

۴. تعاقب فارسی در دنباله عربی، به این دلیل است که روزگاری زبان عربی زبان رسمی ایران و نوشته‌های عالمان مسلمان ایرانی گردید و لذا منجر به نفوذ واژه‌های زادی از عربی به فارسی شد. بطوریکه برگرداندن کامل یک متن به زبان فارسی در حال حاضر نیز به قدری در نظر عرف سخت می‌نماید که خود نیاز به ترجمه دیگری دارد. لذا این تعاقب نه به معنای عدم پابندی بر فرهنگ ایرانی، بلکه از عذر موجه است.

5. Theory

۶. برای مطالعه بیشتر ر.ک به ایمان، ۱۳۹۲، ۵۹۴-۵۹۲
۷. برای مطالعه بیشتر ر.ک به ایرانمنش، ۱۳۸۴، ۱۰
۸. در تولید علم به روش پوپر (که روش اثبات‌پذیری خردگرایی است)، هر جا در میان علم تولید شده با واقعیت موجود، اختلافی دیده شود، آن واقعیت به حقیقت علمی برتری یافته و علم را در همان جهت تغییر می‌دهد. عموم نظریات شهرسازی غرب همین گونه هستند.
۹. این واژه به معنای تاویل برگرفته از واژه یونانی Hermeneuein به معنای شرح دادن، تاویل کردن و برگرداندن است (امامی، ۱۳۸۶، ۱۱). این واژه در گذشته‌های دنیای غرب بیشتر برای تفسیر متون تاریخی، فلسفی، دینی (متون مقدس) و به ویژه برای تفسیر آن چه رمزی و نمادین بوده، مورد استفاده قرار می‌گرفته است، اما در نوشتارهای امروزی استفاده از آن توسعه یافته و شامل تفسیر و تاویل هر سخن و اثر هنری مانند نقاشی، موسیقی، سینما (معماری و ساخت شهر) نیز می‌شود (پریمی، ۱۳۹۲، ۲۶).
۱۰. «تمدن اسلامی را تمدن متن بر می‌شمارند، زیرا قرآن و حدیث (دو منبع اصلی دین اسلام) از سنخ متن است. همچنین بخش زیادی از اندیشه‌های دین اسلام، متن‌محور است» (ابوزید، ۱۳۸۰، ۳۶۴).
۱۱. عالمان اسلامی، اعم از متکلمان، فلاسفه، اصولیون و مفسران، به طور رسمی و تحت عنوان هرمنوتیک، بحثی ارائه نکرده‌اند، اما بخشی از مطالب مشابه با مباحث رایج هرمنوتیک کلاسیک در حوزه تفکر دینی ما نیز وجود دارد که در این مقاله از آن‌ها استفاده می‌شود.
۱۲. تفاسیر ملاصدرا در ابتدای جوانی بیشتر متکی بر مکتب باطنیه بود و توجه چندانی به نکات ادبی و لفظی نداشت. اما پس از استقرار در شیراز،

زمانی که تصمیم به نگارش تفسیری جامع می‌گیرد به لغت و ظاهر کلام نیز توجه می‌کند (به نقل از خامنه‌ای، ۱۳۸۵، ۴۲).
 ۱۳. همچنین باید گفت که استفاده از آیات و روایات، خود موید شیوه‌ای دیگر از تفسیر بوده که به «تفسیر روایی» شهرت دارد.
 ۱۴. این معنای مجازی درباره موضوعاتی است که در حوزه شهر و ساخت آن وجود دارد.

فهرست مراجع

۱. ----- (۱۳۹۴). *قرآن کریم*. (مهدی الهی قمشاهی، مترجم). تهران: امیرکبیر.
۲. ابوزید، حامد نصر. (۱۳۸۰). *معنای متن: پژوهشی در علوم قرآن*. (مرتضی کریم‌نیا، مترجم). تهران: طرح نو.
۳. الهی راد، صفدر. (۱۳۹۵). *آشنایی با هرمنوتیک*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
۴. امامی، نصرالله. (۱۳۸۶). *درآمدی بر هرمنوتیک در ادبیات*. اهواز: نشر ریش.
۵. ایرانمنش، محمد. (۱۳۸۴). *جستارهایی در تعریف، شرح و مراتب نظریه*. مجله صفا، ۴۱، ۲۰-۴.
۶. ایمان، محمدتقی؛ و کلاته ساداتی، احمد. (۱۳۹۲). *روش‌شناسی علوم انسانی نزد اندیشمندان مسلمان* (ارائه مدلی روش شناختی از علم اسلامی). قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۷. پریمی، علی. (۱۳۹۲). *هرمنوتیک و تاثیر آن بر فهم متون*. اصفهان: آسمان نگار.
۸. جمشیدی، محمدحسین. (۱۳۸۵). *رخ اندیشه: روش‌شناسی شناخت اندیشه‌های سیاسی*. تهران: کلبه معرفت.
۹. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۷۸). *معرفت‌شناسی در قرآن*. قم: نشر اسراء.
۱۰. خامنه‌ای، سید محمد. (۱۳۸۵). *ملاصدرا (هرمنوتیک و فهم کلام الهی)*. تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا.
۱۱. خانمحمدی، علی اکبر. (۱۳۷۱). *فتوت نامه بنایان*. نشریه صفا، ۲(۱)، ۱۰-۱۵.
۱۲. دانایی فرد، حسن. (۱۳۸۹). *نظریه پردازی، مبانی و روش‌شناسی‌ها*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها، مرکز تحقیق و علوم انسانی.
۱۳. دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). *لغت‌نامه دهخدا* (جلد ۱۴). تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۴. رستگار مقدم گوهری، هادی. (۱۳۸۹). *روش فهم متن*. قم: موسسه

- بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).
 ۱۵. رفیع پور، فرامرز. (۱۳۸۴). *کندوکاوها و پنداشته‌ها: مقدمه‌ای بر روش‌های شناخت جامعه و تحقیقات اجتماعی*. تهران: انتشار.
۱۶. روحانی نژاد، حسین. (۱۳۸۷). *رویکردها و مشارب در اخلاق اسلامی (اخلاق عرفانی، فلسفی، نقلی و تلفیقی)*. قم: همایش بین‌المللی اخلاق اسلامی در دانشگاه‌ها. بازیابی ۲۵ اسفند، ۱۳۹۶، از <http://www.ensani.ir/fa/content/69457/default.aspx>
۱۷. سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۷۷). *معماری و شهرسازی ایران به روایت شاهنامه فردوسی*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۱۸. سیاح، عبدالحمید. (۱۳۷۳). *فرهنگ جامع (فارسی به فارسی)*. تهران: انتشارات اسلام.
۱۹. صدر، سید محمدباقر. (۱۳۹۴). *دروس فی علم اصول الحلقه الاولى و الثانیه در نگارشی جدید (ترجمه و شرح فارسی)*. (باقر ایروانی، شارح؛ حامد دلاوری آرتیمانی، مترجم). قم: نصاب.
۲۰. طباطبائی، محمدحسین. (۱۳۷۰). *المیزان فی تفسیر القرآن* (جلد ۱). تهران: بنیاد علمی و فکری علامه طباطبائی، مرکز نشر فرهنگی رجاء، امیرکبیر.
۲۱. علوی مهر، حسین. (۱۳۸۱). *روش‌ها و گرایش‌های تفسیری*. قم: انتشارات اسوه.
۲۲. عمیدزنجانی، عباسعلی. (۱۳۶۶). *مبانی و روش‌های تفسیر قرآن*. بی‌جا: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۲۳. فلامکی، محمدمنصور. (۱۳۹۱). *اصل‌ها و خوانش معماری ایرانی*. تهران: نشرضا.
۲۴. فلامکی، محمدمنصور. (۱۳۸۷). *ریشه‌ها و گرایش‌های نظری معماری*. تهران: نشرضا.
۲۵. قیومی، مهرداد. (۱۳۸۴). *ساختار نظریه و الفبای نظریه‌پردازی*. نشریه صفا، ۴۰(۴)، ۱۳۸-۱۲۲.
۲۶. قیومی بیدهندی، مهرداد. (۱۳۹۰). *گفتارهایی در مبادی و تاریخ معماری و هنر*. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۲۷. قیومی بیدهندی، مهرداد. (۱۳۹۴). *ده حکایت معماری*. تهران: روزنه.
۲۸. معاریان، غلامحسین. (۱۳۸۴). *سیری در مبانی نظری معماری*. تهران: سروش دانش.
۲۹. ملکیان، مصطفی. (۱۳۹۶). *مروری بر مکاتب اخلاقی در گفتاری از مصطفی ملکیان*. *روزنامه اعتماد/ایران*، (۳۷۸۲)، صفحه ۷ (سیاستنامه)، بازیابی ۲۶ فروردین، ۱۳۹۶، از بانک اطلاعات نشریات کشور www.magiran.com/npview.asp?ID=3541669
۳۰. نقی‌زاده، محمد. (۱۳۹۵ الف). *شهر علوی* (شهر آرمانی تحقق‌پذیر در دنیا). تهران: انتشارات خورشید باران.

- Social Behavior: Privacy, Personal Space and Territory*. California: Cole Publishing Company.
38. Hall, E.T. (1966). *The Hidden Dimension*. Michigan: Doubleday.
39. Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
40. Kelling, G. L., & Wilson, J. Q. (1982). *Broken windows: the police and neighborhood safety*, Atlantic Monthly, Retrieved Mar, 1982, from www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/4465/?single_page=true.
41. Sardar, Z. (1988). *Argument for Islamic Science*. Aligrah: center for study on science (CSOS).
42. Zubair, H. (1988). Islamization of knowledge in economics: Issue and agenda. IIUM. *Journal of Economic & management*, 6(2), 1-40.
۳۱. نقی‌زاده، محمد. (۱۳۹۵ ب). *شهر آرمانی اسلام یا فضای حیات طیبیه* (با پیشگفتار سید حسین نصر). تهران: نشر شهر.
۳۲. نقی‌زاده، محمد. (۱۳۹۳). *اصول و برنامه‌ریزی شهر عقل مدار. اصفهان: شهرداری اصفهان*.
۳۳. نقی‌زاده، محمد. (۱۳۹۲). *شهر اسلامی و روش بهره‌گیری از متون مقدس. کتاب ماه هنر*. (۱۷۷)، ۲۴-۳۴.
۳۴. نقی‌زاده، محمد. (۱۳۸۸). *پی‌جویی بارزهای شهر از منظر حافظ. هویت شهر*. (۵)، ۱۲۳-۱۳۶.
۳۵. نقی‌زاده، محمد؛ و محتشم امیری، سعیده. (۱۳۹۱). *توسعه پایدار شهری از منظر عبدالرحمن بن خلدون. دوفصلنامه علمی پژوهشی نظریه اجتماعی متفکران مسلمان*، (۱)۲، ۲۹-۲.
۳۶. یزدان‌پناه، یدالله. (۱۳۸۲). *تاویل عرفانی و اسرار شریعت*. بازیابی ۱۲ اسفند، ۱۳۹۶، از مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س) www.imam-khomeini.ir/fa/c78_64050
37. Altman, I. (1975). *The Environment and*

Suggested Method for Production or Indigenization of the Iranian-Urbanism Science by Using Mystical-Ethical Text

Maryam Najafi, Ph.D. Candidate, Department of Urban planning, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.

Mohammad Naghizadeh *, Assistant Professor, Department of Art and Architecture, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Shirin Toghiani, Assistant Professor, Department of Urban planning, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.

Mahmood Mohammadi, Associated Professor, Department of Art, Isfahan University, Isfahan, Iran.

Abstract

Implementing the urbanism science has increased recently in Iran. Utilization of this imported science in Iran without sufficient attention to has resulted in contemporary confused cities. These matters have motivated urbanism researchers to naturalize urbanism science through valuable old texts written by Muslim scholars. Up to now, "Nahj_al-Balagha", "Shahnameh of Ferdowsi", "Hafez's Divan", "Mosibatname of Attar", "Nasir Khusraw's Safarname", "Haft-Peikar of Nezami" and "Ibn Kaldun's Moghadame" have been used by researchers in the texts of urbanism or architecture. The titles, sentences, themes and contents of these texts were extracted and employed in urbanism texts. This article emphasizes on usage of old Persian texts for production or indigenization of urbanism science and offers the method for it. There are three steps to achieve this purpose.

1) Firstly, two subjects were defined in the theoretical part: A. The process of science production was defined to include six stages: worldview, philosophy, paradigm, theory, model and phenomenon. The weakness in theorization is the most important issue in Iranian Urbanism. In addition, western science has mostly been imported to Iran from "theory" stage. Therefore, it's necessary to focus on "Theory" stage or "Theorization". B. Among different subjects of old valuable texts, "mystical ethics" is selected in this article, as mysticism and ethics had been employed in Iran's tradition cities. Also, Mystical ethics are matched with stages of "Islamic monotheism worldview", "Islamic philosophy" and "Islamic paradigm". Moreover, the goal of mystical ethics is personality prosperity and then social prosperity. 2) Secondly, In the A section, there is a way of "Theorization" that has been accepted by Muslim scholars. It has four levels: 1- the ideas, 2- discovery of the relationship, 3- description and expansion, 4- implementation. In the B section, there is an accepted method for usage a text. This famous method has been called "Zaherieh and Batenieh" and includes multiple steps. 3) Finally, both of the processes ("Theorization" and "Zaherieh and Batenieh") are united to make up the final method for employing of old Persian texts in order to produce or indigenize the theories of Iranian urbanism. This method includes the following instructions. The brief rules in the texts of mystical ethics are used as "Ideas" in urbanism theories. The rules of mystical ethics have apparent and ambiguous meanings. So it's necessary to acquire them according to proposed method. It is necessary to create a relationship between the ethical code and urbanism subject. This step is called "discovery of the relationship". (The gained meanings in the previous stage will be of help to this step). There are two states in this part: if ethical rule has a relationship with existing theory, it would be transformed into a native theory; otherwise, a new theory should be created. The "expansion" stage includes enough description for growing up the hidden theory. One way is comparing ethics and the fact in the city. If there is a difference, the ethical code must be prevailed. The "implementation" step is suggested as a subject of a future article.

Keywords: Urbanism, Theorization, Mystical-Ethical Texts.

* Corresponding Author Email: drmnaghiadeh@Gmail.com